

cích, o generacích, platí to o naší euroamerické civilizaci. Jen nový pohled, hlouběji porozumět sobě, svému dílu, nazít všechna selhání a viny, jimiž jsme zatížili své usilování, jen tato pravá starost, starost o duši, k níž odkazuje antika, může odvrátit nebezpečí rozkladu a ztráty lidské důstojnosti. Že v tomto zápase mají zvláštní místo odpěrači oficiálního životního stylu a jeho ideologie, či raději pozitivně řečeno: pospolitost svobodných v soužení, je zřejmé ze všeho, co jsem napsal. Na nich je do značné míry závislý i osud důstojnosti člověka v posledních desetiletích našeho století kdekoliv na světě. Ač zdánlivě na okraji společnosti, skrze jejich reflexi a v jejich sebevyjádření se spoluzakládá nově význam lidského pobytu na zemi, neboť jim nablízku se otvírají největší zaslíbení i největší pokušení.

✧ Zakoušejíce na svém těle utrpení Kristova znovu potvrzují, že přijetí lidské důstojnosti se děje jen ve svobodném odevzdání a svobodné službě.

Březen 1978

Petr Uhl

ALTERNATIVNÍ SPOLEČENSTVÍ JAKO REVOLUČNÍ AVANTGARDA

Moje úvaha o nezávislých alternativních společenstvích by nebyla zcela jasná, kdybych ji neuvedl několika politickými názory na společenské uspořádání v Československu a na možnosti dalšího vývoje. Tyto názory byly jako politická koncepce zpracovány na obsáhlejší práci, jejímž jsem spoluautorem a která nebyla – pro naléhavost jiných úkolů – zcela dokončena a ostatně byla vývojem posledních dvou let v některých ohledech překonána. Spolu se svými soudruhy doufám, že politický vývoj v zemi a Charta 77 nám umožní naši koncepci zveřejnit. Riziko nepochopení zhuštěných tvrzení, která uvádím formou bodů a která jsou v dosud nepublikované práci pochopitelně zdůvodňována a rozváděna, budiž vyváženo užitkem z letného kontaktu s myšlenkovým světem malého politického proudu revolučního marxismu a revolučního socialismu, který i v Československu hájí své právo na existenci.

x x x

1. Společenský systém, v němž žijeme, lze označit za byrokratický centralismus /spíše hospodářské hledisko/ a za byrokratickou diktaturu /spíše politické hledisko/. Systém vznikl revolučním popřením kapitalistického výrobního způsobu a buržoazního politického systému. Sociální revoluce však byla nedůsledná a hlavně od počátku znetvořená stalinismem: politicky i hospodářsky uvedla pracující do většího područí /nesvobody, závislosti/, než tomu bylo za kapitalismu a buržoazní demokracie. Kapitalismus i stalinismus se dočasně

stabilizovaly a oba systémy vykazují společné rysy: Je to hlavně disponování zvětšenou společenskou prací a manipulace vykonavatelů této práce a celou společností, jakož i postavení pracujících ve společnosti, charakterizované jejich politickým a hospodářským vyvlastněním a pocitem odcizení. Přesto je podstata kapitalismu a byrokratického centralismu odlišná.

2. Hlavní třídní protiklad je rozpor mezi vládnoucím byrokratickým centrem podporovaným hierarchizovanou vrstvou byrokracie a pracujícím lidem různých společenských tříd a vrstev.

3. Základní společenský rozpor je rozpor mezi charakterem práce na straně jedné a charakterem disponování výrobními prostředky a výrobními silami a charakterem distribuce výrobků a nevýrobních statků na straně druhé. Rozpor tkví v tom, že o výrobních prostředcích a silách, o výrobních a nevýrobních statcích centrálně rozhoduje úzká vrstva společnosti /byrokratická elita, centrum/ za pomoci přísně hierarchizované byrokracie, zatímco pracující, kteří hodnoty vytvářejí, jsou z takového rozhodování zcela vyloučeni. Je to rozpor mezi společenským charakterem práce a dominantním postavením jediné společenské vrstvy, globálně o práci rozhodující. O vykořisťování, hodnotě, nadhodnotě a směně existující zatím jen hypotézy. Podle jedné z nich je byrokracie /jako hierarchizovaný celek/ globálním vykořisťovatelským subjektem, vystupujícím v manipulaci se zestátněnými /nikoliv však zespolečenštěnými/ výrobními prostředky jako hierarchizovaný skupinový vlastník.

4. Teprve po důkladné analýze sociálních vztahů, tj. vzájemných vztahů jednotlivých společenských skupin a jejich postavení v hospodářství, kultuře atd., je možno úspěšně popsat dva stěžejní rysy systému byrokratické diktatury: totalitu a centralismus a analyzovat autoritářský systém, tj. vztahy nadřazenosti a podřazenosti a paternalismus. Směšování totalitarismu stalinsko-byrokratického typu s diktaturami vyrůstajícími z jiných sociálních a výrobních vztahů je povrchní a škodlivé.

5. Byrokratická diktatura a byrokratický centralismus stalinského typu byly v Československu nastoleny podle sovětského vzoru; čs. byrokratické centrum je – stejně jako centra v dalších zemích sovětského bloku – podřízeno moskevskému centru, které svou vládou

ovšem vyjadřuje zájmy nikoliv pouze sovětské byrokracie, ale i jednotlivých národních byrokracií. Jednání čs. byrokracie a jejího centra není tedy vynucováno diktátem; přes neshody a kontraverze jde o spolupráci. Sovětská vojska v Československu jsou pouze mocenskou zálohou a na vývoj v Československu nemají přímý vliv.

6. Historicky je možno spatřovat v celém dlouhém období, které prožívají národy východní Evropy, za přechodné období po překonání kapitalistického výrobního způsobu a před socialistickým vývojem, který je první fází komunismu. Slepá ulička stalinismu, provázeného snad nebestiálnějšími projevy, které lidstvo v průběhu svých dějin poznalo, není však nutnou cestou, kterou by se musely ubírat ostatní národy světa.

7. Dilematem byrokratické vrstvy a jedním ze zárodků krizí byrokratické moci je rozpor mezi snahou o zachování statu quo, zajišťujícím byrokratické panství, a mezi nutností společenských změn /zejména v hospodářství a kultuře/, nezbytných pro vývoj společnosti a pro odstraňování prohlubujících se společenských /hospodářských/ rozporů, a tím nezbytných pro zachování byrokratického centralismu a udržení byrokratické moci.

8. Systém byrokratického centralismu je ve svých vlastních institucích nezreformovatelný. /Institucemi se míní zejména aparát KSČ, odborů, satelitních stran, SSM atd.; národní výbory a zastupitelské sbory, vlády a prezident republiky; byrokraticky direktivní národohospodářská soustava; policie, armáda, justice; školství a sdělovací prostředky; cenzura./ Drobná zlepšení v rámci tvárnosti systému mají svůj význam, který mj. tkví v rozvoji kritického ducha, opozičních nálad a zárodečných struktur nezávislých na státě. Reformy samy, resp. pokusy o ně, mají své známé meze: protože každá demokratická či liberalizující reforma v hospodářském, politickém či kulturním životě míří proti nedemokratické podstatě režimu a ohrožuje byrokratické panství, zastaví se vždy – nebo je potlačena terorem – dotkne-li se řešení základních společenských rozporů. V tomto smyslu má každý pokus o reformu revoluční charakter, neboť odhaluje iluzornost reformního úsilí a posiluje zárodky revolučního vědomí.

9. Rozpory ve všech oblastech společenského života se prohlubují,

i když v různých zemích východního bloku různou rychlostí a intenzitou. V určité fázi vývoje budou stát společnosti východní Evropy před nutností odstranit byrokratickou diktaturu. Tato společenská změna – i kdyby měla probíhat v oblasti rušení byrokratické moci po několik měsíců – zasáhne radikálně všechny dosavadní instituce mocenské sféry, zruší jejich vazby a většinou i je samotné. Proto je správné nazývat tento mocenský zvrát revolučním procesem.

10. Antibyrokratická revoluce bude především revolucí politickou. Uvolněním byrokratických brzd hospodářského rozvoje změní do značné míry výrobní vztahy ve smyslu dovršení revolučního procesu z let 1945 – 48, tj. přistoupí ke zespolečnění výrobních prostředků. Nezruší přitom žádnou společenskou třídu /byrokracii je nutno považovat za vrstvu/, a proto ji nelze nazývat sociální revolucí. Bude také – a ve svých důsledcích především – revolucí kulturní, která změní vztahy mezi lidmi a vztahy lidí k věcem.

11. Revoluce je nutně svázána s násilím, které však nemusí – je-li revoluční proces dobře organizován – přerůst v brutalitu a tím méně v teror. Revoluce nevznikají na výzvy revolucionářů ani indoktrinací mas. Vznikají tehdy, jestliže lidé dají přednost násilí, jímž se odebírá moc jejím dosavadním nositelům, před nenásilím, umožňujícím udržovat celou společnost v útisku, který je nesrovnatelně větším násilím. Vznikají tehdy, jestliže tento útlak nemohou lidé déle snášet; je to obvykle tehdy, kdy vládnoucí nejsou schopni řešit společenské rozpory, kdy tyto rozpory zasahují zájmy nejširších vrstev pracujících a kdy neschopnost vládnoucích je provázena brutalitou a terorem. Úlohou revolucionářů je navrhnout revoltujícím masám nejlepší cesty dalšího vývoje; mj. to znamená, že revolucionáři se snaží omezit revoluční násilí na nejmenší nutnou míru a důsledně vystupovat proti brutalitě a teroru, které v každém případě – a to i tehdy, jsou-li nutnou podmínkou pro přežití revoluce – revoluční proces poškozují jako jeho degenerační faktor.

12. Existuje mnoho myslitelných variant revolučního procesu, a to jak v jeho aspektech vnitřních, tak i mezinárodních. Antibyrokratická revoluce v Československu má však naději na úspěch jen tehdy, neomezí-li se na tuto zemi, ale bude-li součástí mezinárodního revo-

lučního procesu.

13. Historie dokazuje, že antikapitalistické a antibyrokratické revoluce měly vždy samosprávné tendence, nebyla-li dokonce samospráva jediným rámcem nové organizace života. Bylo tomu tak i v před-revolučním pohybu čs. pracujících v letech 1968 – 1969. Bude tomu tak i v čs. antibyrokratické revoluci, kde ovšem paralelně může vzniknout a na čas dominovat i systém parlamentní nebo jiný.

14. Parlamentarismus znamená vládu vedení /tj. představenstva, předsednictva, politbyra/ jedné nebo několika politických stran a nikterak nerozvíjí formy přímé demokracie, které jsou prostředkem k emancipaci společnosti a individua a k překonávání stavu odčizení. Systém celospolečenské /nikoliv tedy pouze hospodářské/ samosprávy je naopak kombinací nepřímých a přímých forem demokracie. Systém nepřímé /zastupitelské/ demokracie je systémem rad pracujících /a dalších rad/, který je horizontálně propojen /koordinován/ a který vytváří celospolečenskou radu, nahrazující dnešní zákonodárné a výkonné státní orgány. Je to systém výrobní demokracie, doplněný územním principem. Jsou vypracovány četné návrhy, směřující proti byrokratizaci či jiné degeneraci tohoto systému: odvolatelnost, právo aktivní menšiny, rotace, odměňování apod. Systém nepřímé demokracie je doplňován prvky přímé demokracie: referenda, a to i v místním měřítku, průzkum veřejného mínění, jehož výsledky jsou závazné, přímá správa věcí skupinami lidí apod. Systém celospolečenské samosprávy není všelék: lze s ním souhlasit jen tehdy, jestliže zaručuje neustálý růst podílů přímé demokracie v neprospěch demokracie zastupitelské. Samosprávný systém je důsledně pluralitní: politické strany, mající podobu spíše politických klubů či hnutí, podávají návrhy, ale nevládnou nad společností, jako je tomu v buržoazně demokratickém systému.

15. Již v průběhu krize, která bude předcházet revolučnímu procesu, budou na pracovištích vznikat samosprávné orgány: stávkové výbory, obrozené odbory, rady pracujících. Jde o to, aby svou činnost koordinovaly s pracujícími ostatních podniků – podle odborů i geograficky – a aby co nejrychleji vznikl samosprávný orgán /rada/ s celospolečenskou působností. Jde o to, aby pracující – a postupně i další občané – převzali celou vojenskou organizaci a vybudovali ji

na základě hospodářské struktury země. /Tím bude také zrušena stálá armáda a policie./ Konečně jde o to, aby se samosprávné snahy neomezily na hospodářskou sféru /řízení nebo dokonce jen spolurozhodování o výrobním procesu/, ale aby se staly středisky politické moci, středisky dalšího rozdrobování /sestupu/ této moci, středisky nejrůznějších lidových iniciativ.

16. Hybnou silou vývoje revoluční společnosti budou její rozpory: vedle naznačeného antagonismu mezi parlamentarismem a samosprávou /v politické oblasti/ a mezi tendencemi technokratickými a výrobně demokratickými /v hospodářské oblasti/ to bude spor mezi nacionalistickými a internacionalistickými koncepcemi, rozrůzněnost v hodnotové orientaci zvláště v otázkách konzumu a ekologie, kompetenční spory a problémy partikularismu sdružených výrobců aj.

17. Budoucí vývoj záleží nejen na míře snesitelnosti životních podmínek a na mezinárodní situaci, ale i na dnešní aktivitě každého z nás a ta opět závisí – vedle našich schopností, vzdělání a přehledu – na našem odhodlání a vůli změnit společenské poměry, v nichž žijeme. Společenské vědomí dneška je významným faktorem, ovlivňujícím kvalitu tohoto budoucího vývoje.

X X X

Loňského roku napsal katolík a revoluční demokrat Václav Benda esej Paralelní polis, v němž zhruba vytyčil projekt vzniku a působení paralelních struktur; jde v podstatě o organizovanou činnost, nezávislou na státě, přičemž různé proudy této činnosti postupně vytvářejí široké – a Bendou nijak neomezované – společenství lidí, obec, polis. Tato práce Václava Bendy se v prostředí čs. opozice setkala s kladným hodnocením. Autor postavil svůj projekt na dosavadních zkušenostech z prostředí Charty 77 a na zkušenostech českého kulturního undergroundu a dalších hnutí a iniciativ. Přihlédl jistě i ke zkušenostem polským, neboť právě v Polsku se v posledních letech velmi rozvinuly paralelní /k/, na státu nezávislé/ iniciativy, hnutí a instituce. Bendův projekt připomíná koncepci "alternativních forem" společenského života, které v politickém

a sociálním spektru kapitalistické společnosti, kde vznikly, mají ambivalentní charakter. Projekt "paralelní polis" v podmínkách byrokratické diktatury je v mnohém odlišný; je ho však třeba vymezit a podmnít.

Alternativa ke konzumnímu způsobu života, k měšťáckému životnímu stylu, k establishmentu bývá životním postojem lidí, kteří rezignovali nejen na možnosti překonání moci kapitálu a společenských důsledků této moci, ale i na účinnou ochranu před nejbrutálnějšími projevy kapitalismu. Všeobecná krize kapitalismu je zasáhla zejména krizovými jevy v oblasti morálky, kultury a konzumu. Dezideologizované společenské vědomí, které je samo ideologií par excellence a tedy falešným nazíráním světa, umocňované generačními konflikty, je vede k pokusům o skupinovou a individuální emancipaci hic et nunc, neboť "žijeme jen jednou". Alternativní formy života a alternativní společenství jsou však vytvářeny bez ohledu na "establishment", tj. zbytek společnosti a její uspořádání. Prostě existují vedle něho a nikterak se nesnaží ho narušit. Establishment, politická moc, nechává takové skupiny a koncepce na pokoji: jsou vítaným ventilem, jímž se odvádí část všeobecné nespokojenosti se společenskými poměry. Politická a společenská pasivita, vylučnost dobrovolného ghetta, útek z reálného světa – to jsou projevy alternativních společenství kapitalistického světa. Bylo by však chybné pohlížet na koncepci "alternativy" jen jako na reakční utopii: alternativní společenství jsou kvasem, v němž se třebí kritický duch, který ovlivňuje celou společnost; jsou potenciálem budoucího antikapitalistického revolučního procesu; jsou konečně korektivem budoucí revoluce a nadějí, že nebude ochromena byrokratickou degenerací.

Kapitalismus ve svém liberálním a buržoazně demokratickém vydání alternativní ghetta dobře snáší; jinak je tomu v podmínkách byrokratické diktatury stalinského typu. Tu nutně narušuje jakýkoli projev, který není pod byrokratickou kontrolou. Proto je každý nezávislý čin – individuální a tím spíše kolektivní – každá iniciativa nebo dokonce hnutí zdrojem konfliktu s byrokratickou mocí; je zdrojem tohoto konfliktu již svou pouhou existencí, bez ohledu na to, zda mří proti režimu nebo některému z jeho rysů či projevů nebo zda chce existovat "an sich", "mimoběžně", bezkonfliktně.

Trvající úsilí o nezávislý /kritický/ projev nebo o nezávislé životní formy znamená trvalý konflikt se státní mocí; ten opět působí zpětně na vědomí lidí, zpřesňuje ho, prohlubuje a rozšiřuje. Společensví, která v průběhu tohoto úsilí vznikají /např. Charta 77, český kulturní underground, Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných, pracovní skupiny Charty, ale i jiná polooficiální a neoficiální seskupení přátel/, vytvářejí vnitřní vztahy – zhruba na úrovni klubu, hnutí či organizace – které jsou v mnoha ohledech skutečnou alternativou k formám společenského života, spoutaného a deformovaného byrokratickou mocí /a jí podporovanými měšťáckými konvencemi/. Bylo by tedy třeba Bendovy "paralelní struktury" nazývat spíše alternativními strukturami a alternativním polis. Naopak, popsání společensví západního typu, která se často zaštiťují filozofií alternativy ke konzumnímu způsobu života, jsou spíše paralelními organismy: běží rovnoběžně s politickou a hospodářskou mocí, nikak se jí nedotýkajíce.

Konfliktnost a její odraz ve společenském vědomí je pro mne první podmínkou přijatelnosti alternativních forem života, "paralelní polis". Jak řečeno, je v našich podmínkách splněna automaticky. Druhou podmínkou je otevřenost. Otevřenost je princip alternativního společensví i otevřenost jako soubor podmínek, které skutečně umožňují čím dále tím většímu počtu lidí účastnit se dané alternativní činnosti. K tomu přistupuje i vliv, který vykonává alternativní společensví na lidi, kteří se jeho práce přímo neúčastní. Otevřenost paralelní polis není ovšem jen výsledkem záměrů lidí, kteří ji rozvíjejí; je dána spíše poměrem sil mezi alternativním hnutím a státní mocí, která se ho snaží uzavřít do ghetta. To je případ Charty 77 i českého kulturního undergroundu. Obě tyto paralelní polis nicméně žijí – částečně se překrývajíce – a rozšiřují své řady i vliv.

Český kulturní underground – jako společensví /hnutí/ hledající alternativu ke konzumní a měšťácké orientaci a pokrytecké morálce a usilující o seberealizaci nezávislými kulturními projevy – má k alternativním společensvím západního typu blíže než Charta 77, k níž v buržoazní demokracii nelze najít analogii. Nicméně právě pro tento underground platí ona "automatická" podmínka konfliktní; podmínku otevřenosti splňuje, jak se zdá, ještě o něco lépe

než Charta 77. Ta ji uplatňuje spíše jen verbálně, zatímco v praxi se represivnímu aparátu zatím daří udržovat ji v relativní izolaci. Přesto se však v českém kulturním undergroundu projevují negativní tendence "západního typu": sebeuspokojení z pouhé existence kolektivity, výlučnost, útek do světa snů /tzn. oblomovština/, neschopnost řešit praktické problémy. Kolektivní vědomí undergroundu však tyto tendence registruje a hodnotí, což je příslibem jeho dalšího vývoje.

Negativní "ghetové" rysy postihly i vědomí a chování Charty 77. Zdůrazňování chartovní morálky a nesprávné vysvětlování existence Charty 77 jako výsledek náhlého rozhodnutí "žít v pravdě", které jsou vulgarizací ideového odkazu filozofa Jana Patočky, vytvářejí pocit morální výlučnosti chartistů, charismatickou atmosféru. Jak správně řekl Václav Havel, signatáři Charty 77 jsou jako ostatní; rozdíl je jen v tom, že říkají nahlas to, co si ostatní myslí. Životní podmínky lidí nutí, aby stále častěji a stále hlasitěji říkali to, co si myslí.

Bylo by nesprávné tvrdit, že myšlenku paralelní polis přijali všichni signatáři Charty 77. V Chartě a čs. opozici existuje stále mocný myšlenkový proud, čerpající z reformistických představ. /Je zajímavé, že např. mladí lidé z českého kulturního undergroundu spatřují právě ve snahách o uskutečnění reform "politiku"; skutečnou politiku však dělají oni, nebo ji přinejmenším anticipují, pokud politiku nesměšujeme s touhou po moci a chápeme ji jako úsilí o emancipaci utlačovaných a manipulovaných./ Kritika tohoto proudu, který nelze redukovat na úsilí o "reintegraci do struktur" a o drobné korektury režimu, však nespádá do tematu této práce.

Avšak právě tomuto reformistickému prostředí je vlastní duch konspirace, sektářství a "morální" výlučnosti. Konspirativní metody, v čs. podmínkách často funkční a jedině možné, rozvoj alternativního úsilí – paralelní polis – značně brzdí. Princip veřejného vystupování, který v širší míře nastolila Charta 77 v oblasti lidských práv, je třeba cílevědomě upevňovat a rozšiřovat. Vývojem posledních dvou let ztratily v čs. opozici význam přísně konspirativní skupiny /většinou blanquistického nebo technokratického typu/.

Nezbytnou podmínkou dalšího rozvoje alternativních společenských

čenství je rozvoj sebeorganizace. Postupy, uplatňované v Polsku, nelze mechanicky přenášet do Československa, neboť je to technicky nemožné. Nic však nebrání snahám o využití polských zkušeností v míře daleko skromnější všude tam, kde to jde. Jsem přesvědčen o tom, že vnitřní síla polské demokratické opozice a všech Poláků, usilujících o emancipaci státu, je dána nejen slabostí – zvláště hospodářskou – polské byrokracie, ale rovněž vysokým stupněm organizovanosti – ve srovnání s Československem – různých alternativních polských hnutí. Toto sebeorganizování, které je dílem samotných účastníků hnutí, je předobrazem forem přímé demokracie celospolečenské samosprávy. K sebeorganizaci patří rovněž koordinace jednotlivých – často se překrývajících – hnutí a iniciativy.

Demokracie jakéhokoli společenství je vytvářena pomocí demokratických pravidel. Taková pravidla však lze uplatnit jen v organizovaném společenství. Organizace života kolektivity je nutnou podmínkou její demokracie. Pro alternativní společenství, která jsou zárodkem budoucí společnosti, je demokracie a tedy sebeorganizování se naprosto nezbytné. Sebeorganizace musí postupně vytlačit spontaneitu.

Zajímavá je otázka, zda alternativní hnutí mají být omezena na oblast lidských práv. Charta 77 je takto vymezena; český kulturní underground přímo realizuje některá práva na demokratické svobody. Omezenost Charty je v tom, že ve stávajících společenských poměrech nemůže dosáhnout všeobecného uplatnění některého práva, garantovaného např. mezinárodními pakty. Může však dosáhnout drobných úspěchů v oblasti lidských práv. Její hlavní smysl však vidím v tom, že svou činností přibližuje onu radikální změnu poměrů /politickou revoluci/, která zahájí vývoj k postupnému nastolení všech přirozených práv člověka /což považuji za vlastní smysl takové revoluce/. Její význam je i v tom, že její existence je čím dál tím více alternativním společenstvím, anticipujícím budoucnost. Podobně je tomu s českým kulturním undergroundem: ani on nedosáhne své vlastní emancipace, o níž usiluje; má však podobnou úlohu jako Charta 77. Více než ona je školou nezávislého života. Polský vývoj naznačuje, že paralelní polis se může rozšířit na odborové hnutí, církev, studentské hnutí, školství a dokonce i na

místní samosprávu a zemědělskou výrobu. Zdá se však, že jakmile se dotkne ekonomiky, dojde k rozhodujícímu střetu s byrokratickou mocí. Zakládat paralelní výrobu, dopravu, obchod, ale i školství v širším rozsahu, bych neviděl jako praktické: přirozenější bude podřídit hospodářství demokratické organizaci /sebeorganizování se/, objevené a ověřené v průběhu vývoje paralelní polis. Alternativa k byrokratickému centralismu národního hospodářství je sdružování výrobců; vztah této oficiální /státní/ struktury a její alternativy však nemůže být paralelní: odděluje je revoluční zvrat.

Je nesprávné si představovat, že se alternativní společenství budou v podmínkách byrokratické diktatury početně stále rozšiřovat, až zasáhnou prakticky celou společnost. Je utopií předpokládat, že společnost takto "vplyne" do paralelní polis a tím stát a jeho byrokratická mašinerie odumřou. Naopak, paralelní polis bude vždy menšinová. Teprve v revolučním procesu bude rychle "absorbovat" společnost, která na dosavadních ostrovech alternativních společenství a aktivit vytvoří polis, nikoliv už paralelní, ale autentickou polis svobodných lidí. Proto je nesmírně důležitá jak kvalita alternativních společenství dneška /jejich vnitřní demokratické a antiautoritářské uspořádání/, tak jejich orientace na tvůrčí práci a pracovní vztahy; pracovní poměry budou totiž antibyrokratickou revolucí nejvíce změněny, a to právě směrem, který naznačí předrevoluční alternativní aktivity.

Až na ekonomiku, kde se je nutno spokojit s prací přípravnou /činnost v nezávislých odborech, požadavky dělnické kontroly/ a s alternativními pokusy okrajového charakteru /zvláště v kulturní oblasti, např. výroba knih a časopisů, ale společné práce, stavby apod./, zasáhne tedy alternativní aktivita všechny oblasti společenského života. Platí to i o zahraniční politice: paralelní zahraniční politika je dokonce nezbytnou podmínkou dalšího rozvoje paralelní polis, která chce být skutečnou alternativou. Styky mezi Chartou 77 a polskou demokratickou opozicí /či spíše polským alternativním společenstvím/ Chartu 77 nesmírně posílily. Máme dobrý pocit, že na naší straně jsou i polští dělníci, studenti, katolíci. A to po prvních stiscích ruky, po prvních hodinách rozhovorů, po prvních měsících zamýšlení se nad polskými i společnými problémy. Tyto styky by

měly vyústit v konkrétní společné představy o budoucích vztazích a spolupráci obyvatelstva Polska a Československa, o budoucích prvcích mezinárodní polis. Spojenectví jednotlivých národních alternativních společenství, které nesmí zůstat omezeno jen na Polsko a Československo, je už dnes mocným antibyrokratickým faktorem a podmínkou úspěšného průběhu budoucího revolučního procesu.

Použití označení "občanská iniciativa" pro téma příspěvků tohoto sborníku má svá úskalí. Slovem "iniciativa" se obvykle rozumí pouze podnět, akce či kampaň. Toto označení je málo vhodné pro neorganizované spontánní hnutí, jako je český kulturní underground, pro institucionalizované společenství lidí s vymezenou náplní činnosti, jako je Charta 77 /která je hlavní formou čs. hnutí za lidská práva/ nebo dokonce účelové organizace, jako je Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných. Perspektivně je pak možno přemýšlet i o takových "iniciativách", jako jsou nezávislé odbory, politické diskusní kluby a strany. Označení "občanská iniciativa", které bohužel nikterak nevyjadřuje trvalý charakter alternativních společenství, se v Československu užívá snad proto, aby se zdůraznilo, že dané společenství není organizací. Přitom právě nedostatek organizačních prvků a demokratických pravidel je největší slabinou čs. hnutí za lidská práva. Rovněž slovo "občanská" je málo vhodné: občan je dnes chápán spíše jako příslušník státu než příslušník obce /jen čeština zachovává onen původní smysl občan-obec/; občanská práva jsou pouze částí práv lidských. Proto jsem v názvu příspěvku volil slova "alternativní společenství" místo "občanské iniciativy".

Historie učí, že revoluční proces, který očekává i čs. společnost, bude klidnější a plynulejší, pokud bude organizován, tj. pokud lidé, kteří ho budou vytvářet, se dohodnou na nejpříjemnějších formách revoluce /které mj. omezí násilí na minimum/ a hlavně pokud vytvoří struktury, které jim takovou domluvu umožní. Organizátor-úloha bývala v minulosti připisována avantgardě, kterou byla obvykle revoluční strana. Ve všech nezávislých nebo relativně nezávislých proletářských revolucích /Rusko, Čína, Jugoslávie, Kuba/ se však tato strana stala kolébkou byrokracie. Zdá se, že současný vývoj ve východní Evropě, který se neubírá směrem k zakládání revolučních stran, vyhovuje i novému kritickému pohledu na revoluční avantgar-

du, který varuje před koncepcí avantgardy v podobě politické strany. Pouze společenství, z něhož čas od času vystupují do popředí neformální, ale i institucionalizované skupiny, vzešlé z akcí a praxe, dokáže být avantgardou nového typu, neboť skutečně vyjadřuje hlavní zájmy utlačované společnosti. V této revoluční avantgardě se neformálně spojují různá alternativní společenství /iniciativy, hnutí, organizace/. Takové revoluční společenství nevyklučuje organizování /sebeorganizaci/ různých skupin, případně i politických stran. Naopak, právě takové skupiny mohou, často ve spojení s jinými skupinami, nebo po určité dobu či v určité konkrétní situaci, sehrát významnou úlohu v antibyrokratickém boji. V našich podmínkách se budou často přeskupovat a členit, sjednocovat se a opět dělit. Nebude to ke škodě věci. Převážná část těchto změn nemusí být ani institucionalizovaná, půjde spíše o rozšiřování vlivu mezi stoupenci skupiny nebo proudu. Veřejné /opoziční/ mínění samo posoudí, který názor přijme, koho bude podporovat, kým si nechá poradit, tedy: kdo v dané situaci nejlépe splňuje úlohu revoluční avantgardy. V současné době je jí bezpochyby Charta 77, v Polsku v této roli vystupuje nejen Výbor společenské sebeobrany KSS-KOR, ale i hnutí obrany lidských a občanských práv ROPCIO, redakce nezávislých časopisů, výbory studentské iniciativy, Společnost pro vědecké přednášky, Organizační výbor Svobodných odborů a dokonce /a velmi významně!/ katolická hierarchie. Otázka by neměla znít kdo je touto avantgardou, nýbrž co, jaký problém určité alternativní společenství /nebo určitá společenství/ řeší a jak ho řeší. Tyto otázky se kládou i v rámci revoluční avantgardy samotné, zejména pokud její součástí – jednotlivá alternativní společenství – úzce spolupracují a jako celek přijaly určitý institucionální výraz. Je to případ Charty 77, kde každá skupina, okruh, proud či více méně náhodné seskupení přátel, které hnutí za lidská práva nějakým účinným způsobem rozvíjí /anebo některé demokratické svobody přímo realizuje/, je revoluční, bez ohledu na to, zda si to uvědomuje, nebo ne, zda se za revoluční prohlašuje, nebo zda přisáhá na reformní postup a přísné dodržování zákonů.

V podmínkách byrokratické diktatury spatřuji tedy revoluční avantgardu společnosti v alternativních společenstvích nezávislých

na státu, v jejich spojování a spojení, a to v měřítku národním i mezinárodním, v jejich zkvalitňování i rozšiřování a v jejich prudkém rozmachu a zasažení celé společnosti na začátku revolučního procesu.

Únor 1979

Josef V o h r y z e k

ÚVAHA UVNITŘ DOBRĚ ZAZÁTKOVANÉ LAHVE

V Československu jsou životní podmínky v některých oblastech velice zvláštní. Někdy si navzájem dodáváme odvahy s takovou důkladností, až se nám samotným zdá, že žijeme v nejlepším ze všech světů. To proto, že naše bída je umělá. Není způsobena hladomory, ani válečnými konflikty, ale záměrným regresem, umělou redukcí životních funkcí, zcela novým, bezprecedenčním zpátečnictvím, které vynakládá nikdy nevidanou energii na to, aby nutilo lidi k nečinnosti.

Charta 77 je aktem sebeobrany. Vznikla jedině proto, že v Československu nejsou dodržovány zákony. Všechny ostatní vady, křivdy a nedostatky, které nelze označit za přímé důsledky nezákonností, by nikdy nemohly podnítit jednotné vystoupení lidí s tak různorodými názory a postoji, jaké představují ti, kdo jsou seskupeni kolem Charty. Nezákonnosti, na které poukazuje, tvoří logicky skloubený celek. Nejsou důsledkem ochablosti státního ústrojí nebo nepořádků vzniklých ledabylostí, ale tvoří clevelandně budovaný systém, jsou "pořádkem".

Přesto je Charta 77 pouze legálním projevem vůle hlásit se o svá práva a není výzvou k odstranění mocenských struktur, bez nichž by soustavné nezákonnosti byly pouhou anomálií, která v Československu postrádá hlubší kořeny a nemohla by proto mít dlouhé trvání.

Tento legalismus není jenom z nouze ctnost, ale má hluboké zázemí v národní zkušenosti. Násilný převrat, který by v žádném případě nemohl vzejít ze spontánního vystoupení rozhořčených občanů, ale jedině z akcí ozbrojených bojůvek, by mohl nahradit dneš-